

ERDÉLYI MUZEUM

AZ ERD. MUZEUM EGYLET TÖRT. SZAKOSZTÁLYÁNAK KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI

FINÁLY HENRIK,

M. K. EGYET. TANÁR, A MUZ. EGYL. TITKÁRA, A M. TUD. AKAD. I. T.

Megjelen havonként.

Deczember 1.

Ára évenként 1 frt 15 kr.

Tartalom: A hazai vármegyék és városok czimerei. Hattyuffy Dezsőtől. — Decretum Explicans Tolerantiam. — Szentírás politicalai biblia töredék. Közli: Hodor Károly. — Adományjegyzék.

A hazai vármegyék és városok czimerei.

I.

(Bevezetés).

Hazánk multjában a vármegyék s városok nagy szerepet vittek s mind culturalis, mind politikai tekintetből beléletük tanulmányozása, történelmi múltjuk kellő felderítése ép úgy mivelődés történeti, valamint általános történelmi szempontból nem csekély fontosságú. Megyéink s városaink multja, habár sok jeles munkás erő iparkodott már kiaknázni, még is oly nagy tér, melyen folyton akadunk újabb s újabb adatokra, melyek még vagy egyáltalán nem, vagy csak kevésbé voltak tudósok vizsgálódásainak tárgya.

Megyéink s városaink köz- s beléletének számtalanszor s kitűnő erők által áttanulmányozott terén eddigelé a czimerek voltak azok, melyeket tudósaink csak alig méltattak figyelemre, s ha egyes történelmi vagy a városokra s vármegyékre vonatkozó művekben megemlékeztek is az illető megye vagy város czímeréről, az csak futólagos megemlékezés volt, s vajmi ritkán bocsátkoztak közelebbi ismertetésébe, czimerészeti szempontokból pedig még kevésbé vizsgálták.

E czimerek az eddig tapasztalt kevés méltatás daczára a megyék s városok életében nevezetes szerep vitelére voltak hivatva s minden esetre olyan dolgok, melyek nem csak megérdemlik a figyelmet, hanem mind mivelődési, mind általános történelmi tekintetből nagyon kívánatos közelebbi tanulmányozásuk, mert ismerése s ismertetése nem csekély jelentőségű világot fog vetni a hazánk történelmében oly fontos szerepet vivő

városok s vármegyék köz- és bel életére, úgy ezek által az ország történelmi múltjára.

A czimerek, valamint még mai nap is, főleg szakemberek előtt köz s magán jogi szempontokból egyaránt figyelemre méltók, a középkorban pedig e kor számtalan sajtósága között kiválólag fontos szerepet játszottak s a czimerészet ama kor szellemét áthatva ép úgy a harcmezőn, tornán, mint a társas s közélet és művészetek körében nevezetes tényező volt. Sőt annyi század lefolyása után, habár jelenleg nincs is meg többé régi jelentősége, oly mély gyökeret vert a köz s magán életben, hogy közjogi, valamint a nemzetközi jog köréhez tartozó fontosságát a nemzetek életében mai napig fentartá s még a democraticus népek szellemét is annyira áthatotta, hogy jelvényei jelentőségét elfogadva, általános elv szerint egyes országok czimerei ép úgy jelezik az országot, mint jelezték a messze középkorban az egyes családok vagy nemzetségek czimerei a családot vagy nemzetséget. És a nemzetközi jog szempontjából valamely állam czimeres lobogójának megsértése magának az államnak sértését jelenti. De hogy mily tekintély tulajdonítatik maig a czimereknek, azt az államok törvényhozása s a törvényhozó hatalom által ezekre vonatkozólag hozott törvények igazolják leginkább. Így hazánkban is az 1879. évi XL. trvezikk 37. §-a állam elleni kihágásnak tekinti, ha az ország vagy társországok, vagy az osztrák-magyar monarchia nyilvánosan kitérített czimere vagy zászlója megsértetik. Nem különben szigorúan büntetni rendeli a hivatalos hatóságok, tehát a vármegyék és városok czimerei s zászlói és más jelvényei sértését is. Ha pedig a czimer vagy czimeres lobogó e sértése idegen hatalom részéről történik, a nemzetközi jog szempontjából még szigorúbb eljárás alá esik az állam e jelvényileg kifejezett képének megsértése.¹⁾

Ezen közjogi és a nemzetközi joghoz tartozó jelentőségén kívül a czimerészet a középkori művelődés s művészet történetének is egyik legjelentékenyebb ága, mert a középkorban a symbolismussal és a typológiával egyenlő rangu tudomány volt s ha a két utóbbit az egy-

¹⁾ Hogy a czimereknek mily fontos s közjogi szempontból is elismert jelentősége van mai napig, az előadottakon kívül még igazolja ama nagy vita, mely a hírlapok hasábjain, sőt az országházban is folyt az osztrák-magyar bank által kiadandó új bankjegyeken használandó birodalmi czimerre vonatkozólag. Ez úgy ez időre az által nyert elintőzést, hogy az 1880. évi XIII-ik trvezikkkel e czimer kérdés a további intézkedésekig függőben tartatni rendeltetett.

ház, az elsőt a világi lovagrend karolta fel. Mivel a symbolika és a typologia a vallási kegyelet tárgyaival s az Istenség szent eszméjével foglalkozott, a czimerészet pedig inkább a világi élet körében mozog s a világi élet eseményeit, a szerzett dicsőségeket, a harzi vitózségot, bátorságot s más emberi tulajdonokat jelképezi sajátzerű, a szokás által szentesített szabályok alapján történő előállításával.¹⁾

A czimerészet első korszakában köre ugyan szűk volt, mert az egyéni s családi úgy nemzetségi czimereken kívül még más czimerek kezdetben nem igen léteztek s az általunk tárgyalandó megyei s városi czimerek csak a későbbi századokban vették eredetüket és pedig az utóbbiak a czimerészet virágzó, az előbbieket pedig inkább hanyatló korában. A czimerek eredetének első időszakában tehát, azok keletkezése a keresztes hadjáratok korára, a XI. század vége felé, különösen pedig a XII-ik századra esvén, a mi hatósági czimereinket hiában keressük, minthogy a czimerek eleintén kiválóan egyéni tulajdonságokon alapulnak, származásukat nem ritkán egyesek véletlen eseteinek köszönhetik s így kezdetben inkább az egyén, később családok s nemzetségek által használtattak.*)

A czimerek eredete — azokat már tudományos értelemben véve — mint imént jeleztük, a keresztes hadjáratok korára tehető; fejlődését pedig nagy mérvben előmozdította kelet sajátosságok szokásainak megismerése.²⁾ A keresztes hadak későbbi korszakában terjedt el legnagyobb mérvben a czimerek használatának szokása. Europa csaknem minden országában, s majd minden népnél sajátosságos nemzeti jelleget vett fel.

Hazánkban a czimerek a XII-dik században honosodtak meg és pedig különösen III. Béla királyunk idejében, ki egy részről a bizanczi udvarban nevedvén, Bizancz akkor már haladottabb miveltégi viszonyaiban jártasságot szerzett, s minden szépre, jóra és hasznosra érzékkel birt, másrészről második neje Franciaországból jöven, hol akkor a czimerek már általán elterjedve voltak — francia szokásokat s miveltiséget hozott magával hazánkba. E két fontos körülmény, egy nemzetünknek a lovagiasság iránt való nagymérvű előszeretete nagy

¹⁾ Vess össze Dr. Henszlmann Imre cikkét. Archaeologiai Értesítő VI. köt. 3 lap, úgy „Magyarország O-Keresztyán, román s átmenetű stíli műemlékeinek rövid ismertetése“ 4 lap.

*) Ez állításhoz sok szó fér.

²⁾ Vess össze Ottó Titan v. Hefner „Handbuch der theoretischen und praktischen Heraldik“ I. rész 9. lapját: — úgy Sacken Katechismus der Heraldik. 1—8 lapjait.

lendületet adott a már Europa szerte terjedő czimerészet honunkban való fejlődésének.¹⁾

A czimerek hazánkban eleinten az egyesek vagy családok által önkényüleg vétettek fel s használtattak. E gyakorlat tartott azon korig, míg a czimereknek osztogatása a fejedelmi jogok közé nem soroztatott. E kort ugyan pontosan történetünkben meg nem határozhatjuk, mondja Nagy Iván, mert ámbár a gyökeres magyar nemzetségek részére csak Zsigmond királytól (1398-tól) birunk czimeres levelet felmutatni, de kétségtelen adat van rá, hogy már az Arpádházi királyok is szokták volt osztogatni.²⁾ Horváth Mihály szerint a czimerek adományozása 1274. óta a királyok által történik s felségi jognak ismertetett el.³⁾ Most is a felségi jogok köréhez tartozik.

A kezdetben csak egyesek vagy családok által használt czimerek csak hamar általános elterjedésük mellett nagy jelentőségre tettek szert s a középkor köz-, magán- sőt jogi életét is annyira áthatották, hogy a czimerek szereplése minden téren észlelhető volt s a középkorban nagyban fejlődő városi élet sem zárhatta ki kebeléből s valamint egyes polgáraik, úgy a városok körében is a czimerek használata hamar útat talált. A városok után átmentek a vármegyék körébe s itt szintén tekintélyes szerep lett osztály részök.

Az előadottak szerint tehát a magyar általános czimerészet két főrészcze osztható. Az első a hivatalos és testületi, melyhez a vármegyei s városi czimerek is tartoznak, a másik rész a családi vagy nemzetségi czimerészettel foglalkozik.⁴⁾ Az első tárgyánál fogva tartalmazza a pecsétant is.

A családi s nemzetségi czimereket ezuttal mellőzve a hivatalos czimerekről és pedig a megyei s városi czimerekről óhajtunk szólni.

A vármegyei s városi czimerek azonban a legszorosabb kapcsolatban, vannak a megyei s városi pecsétekkel s pedig oly szoros kapcsolatban, hogy e pecsétek ismerése s tanulmányozása nélkül a megyei s városi czimerekről helyesen s alaposan nem is szólhatunk. A pecsétek szoros kapcsolatban vannak azért a czimerekkel, mert a czimerek régibb idők óta a pecséteknek majd nem elkerülhetlen kiegészítő részei s főleg és kiválólag rajtok

¹⁾ Dr. Henszlmann Imre: Magyarország ó-keresztényen, román s átmeneti stílusú műemlékeinek rövid ismertetése 4 s következő lapjain.

²⁾ Adatok a magyar czimertanhoz. Akadém. Értesítő. 1860. évi folyam 168. lap.

³⁾ Horváth Mihály Magyarország története I. köt.

⁴⁾ A czimerek felosztását illetve lásd Sacken Katechismus der Heraldik 4, lapon 5-ik kérdést; s Nagy Iván: Adatok a Magyar czimertanhoz. Akad. Értesítő. 1860. év 168. lap.

jönnek elő, sőt mai nap a hatóságoknál majd nem ez az egyedüli hely, hol állandóan régi állapotjukban s jogaikban megmaradtak.

Ha a pecsétet, mint valamely jogi tény megerősítőjét tekintjük, e megerősítő fő kellékét a czimer teszi, mely a várost vagy vármegyét, a mely által s melynek neve alatt a pecsét kiadatott jelképezi, mintegy megszemélyesíti. Ezen jelentőségén kívül együtt tárgyalandó s kapcsolatosan ismertetendő a városi s vármegyei pecsét a czimmerrel azért is, csupán alaki tekintetből, mivel királyaink a városok s megyék részére kiadott kiváltság levelcikben együtt s egyszerre adományozták a pecsétet s a czimert. Rendszeren a pecsétet adományozva, azonnal adományozták s részletesen leírták sőt színesen lefestették a pecséten előállítandó ugy másutt is használandó czimert.

A megyei s városi hatóságok régi kiváltságaiból s előjogaiból fenmaradt ezen czimerek történelmi multját s azok szakszerű ismertetését tárgyalva, miután történelmi adataink szerint a városok korábban használtak czimereket, mint a megyék, először a városok s azután a vármegyék czimereiről, végre pedig e czimerekről czimerészeti szempontból fogunk szólni.

A vármegyék, a régi magyar alkotmányosság e hatalmas bástyái, a városok, a fejlődő hazai kultúra e fáklyavivői, méltán megérdemlik, hogy személyesítjük, a jogszolgáltatás, a honvédelem, a köz- s magán élet terén e fontos jelvényeikről, a czimerekről, kellőlog megemlékezzünk s azokat a fenlevő adatokhoz képest méltatva ismertessük.

II.

(A városi czimerek történelmi szereplése.)

A hazai városok hatósági köre fokozatosan fejlődvén, lassankint lettek királyaink által a különféle jogok s kiváltságokkal felruházva s csak lassankint jutottak el a pecsét és czimer használati jogosultságához.

A magyar királyság első századában a városi hatósági jogoknak nagyon kevés jeleire találunk s a tizenkettedik század végén még nem volt a későbbi értelemben vett városi rend¹⁾ és csak nagy föntartással engedhetjük meg, hogy a királyság első századában Székesfejérvár s Esztergom, mint a királyi udvar székhelyei lehettek igazi latin szervezettel bíró királyi szabadvárosok, valamint még a bolgár települők által alapított Pest számítható a szoros értelemben vett királyi városok közé.

¹⁾ Szabó József: Városaink nemzetiségi viszonyai a XIII. században. Századok. 1880. VII. füzet. 533. lap.

Később, Dalmatiával való szövetség után, a tengerparti olasz szabású városokból jött át honunkba a XII-ik század közepe táján a kiváltságos városi municipiálitás vágya, mit a korábbi dalmát és későbbi magyarvárosi privilegiumoknak több pontban összhangzó típusa bizonyít.¹⁾ A XIII-dik században azonban mindez megváltozott s a városok alakulása gyorsabb terjedelmet öltött.

A kiváltságos városok alakulására s a városi élet fejlődésére nagy befolyással voltak a külföldi betelepítések, s a mikor e telepítés — különösen az erdélyi és szepesi százszokkal nagyban megindult — nagyobb mérvben vették kezdetüket a városi kiváltságolások, melyek főleg a XIII-ik század beköszöntésével oly özönnel adattak ki királyaink által, mint a nagy számú történeti adatok igazolják, hogy úgy szólván a kiváltságolások lettek a rendes állapot és a rendes törvényes lét csak kivételnek tartaték, s a század végén a 100 évvel előbb még városokban oly szegény Magyarország — egész seregét birja a szabadalmas s előjogokkal felruházott városoknak.

A királyi hatalom hő pártfogása mellett megalakult városok több rendbeli önkormányzati, hatósági jogokkal bírtak. Ki voltak véve a várispán hatósága alól, s tisztviselőiket magok választották, a kik is intézték mind a helyi kormányzatot, mind az igazság, szolgáltatást.

Az Árpád korszak végén már kétféleké voltak a városok u. m. királyi teljesen szabad, vagy szabadalmazott városok, mely utóbbiak a szabadságnak és önkormányzatnak kevesebb mértékével voltak felruházva s kisebb-nagyobb mérvben még földesuri hatóság alatt is állottak.²⁾

Hazai városaink az alakulás első időszakában sem pecsétet, sem czimereket nem használtak, legalább adataink, melyek akár a pecsét, akár a czimer használatát igazolnák — ezekről nem szólnak. De helyesen következtetve nem is lehettek, mert városaink alakulása első idejében a XII. század közepén a pecsét használat még nagyon szűk körben volt elterjedve, sőt maga az irás mestersége is e korban csak kevesek által bíratván, okmányok, különösen városi hatóságok által nem igen adtak ki. A városi lakosság magán ügyeit akár egymásközi összeköttetésekkel, akár az igazságszolgáltatás terén inkább szóbelileg végezték el, a közjogi téren pedig szereplésük akkor még jelentéktelen vala s így oly okmányok kiadására, melyeket pecséttel kellett volna ellátni szükség sem volt.

¹⁾ Botka Tivadar: A vármegyék első alakulásáról és őskori szervezetéről. V. közlemény. Századok. 1872. év II. füz. 69—70 lap.

²⁾ Ladányi Gedeon „A magyar alkotmány története“ 1868. 33. lapou.

Ha városaink az első alakulás korában pecsétet nem bírtak, annál kevésbé használtak ezimert. A ezimerek csak a XII. század vége felé kezdvén terjedni hazánkban, alig bízhető, hogy az akkor alakult városok már ilyen használtak volna. A ezimer kezdetben a nemesség s lovagok kiváltsága levén, a városok, melyek mág ekkor kevesebb tekintéllyel s befolyással bírtak, királyaink által fel nem ruháztathattak a ezimer használati kiváltsággal, legalább fenmaradt történeti adataink között ezt igazoló adatokat nem találunk.

A pecsét s ezimer használata városainknál csak akkor kezd terjedni, a mikor beligazgatások a fejlődés magasabb fokára lép, magán jogi viszonyaik szabályozása rendszeresebb alakot nyer s közjogi jelentőségük emelkedik, mert valóban ezen körülmények közbe jötte nélkül sem pecsétre, sem az azt teljessé tevő ezimerre szükség nem volt, tehát mondhatni, csak a XIII. század közepe táján kezdődik náluk a pecsét használata, a melyet egyrésztől a jogi élet fejlődése tett szükségessé, másrésztől megtanított a külföldi városok példája is — melyet részint a külföldiek betelepítése, részint a velük való összeköttetés ismeretett meg. A jogi élet fejlesztésével, midőn a városok körében magán s közügyeik terén nem volt elégséges többé a patriarchalis szóbeli eljárás, hanem okmányok, iratok kiadása is kívánatosá vált, az ez időben már az ország főhivatalnokai által használatban volt pecsétek használatának szükséges volta nyilvánulhatott. Annál is inkább szükségessé válhattak a pecsétek, mert ekkor a XIII. század közepe táján, mint imént jeleztük, a királyi hatalom, az egyházi s főbb világi hatóságok okmányai megerősítéseül ilyenekkel éltek s a középkor ezen időszakában a pecsétek tekintélye rendkívül növekedett.¹⁾ A pecsétek pótolták az aláírást, a birói idézéseknél az idéző pecsét felmutatása elég volt arra, hogy az idézett fél megjelenjék. Az okmányok tekintélye kiválólagon a pecsétől függött. Igen sok középkori okmányunk van, melyen a kiállító aláírása nem fordul elő, de pecsété igen is ott van. Magok királyaink Zsigmond előtt (1387—1437) nem írták alá nevüket, hanem az okmányokat pecséteikkel látták csak el, mi az okmánynak teljes erőt és hitelességet adott.²⁾

A pecséteknek ily nagy tekintélye mellett lehetetlen volt, hogy a már fejlődő köz- s magánjogi téren emelkedő városok körébe útát ne találjanak. De a pecsétek ezen elismert fontos-

¹⁾ Hoviváth Árpád. Bevezetés a magyar oklevéltanba. 1880. 7 és 11—14 lapok.

²⁾ Gödöllő és vidéke történelmi és régészeti muzeum-egyletnek első évi jelentésében lásd Dr. Czobor Bélától: Hazai középkori pecséteink 38—39 lap.

sága mellett egy más körülmény is alkalmat adott azoknak városaink körében való terjedésére.

A XII-ik század közepe táján történt, hogy a Rajna torkolata s Gravelin közt lakott Flamand eredetű nép hazáját, melyet eddig nemcsak a tenger kiöntése ellen megvédett, hanem a miveltség magas fokára is emelt, a meggátolhatlan áradások ellen tovább nem védhető, elhagyva hálásabb lakhelyt lőn kénytelen keresni. Ezek hazánkba hivatván és Erdélyben telepítettvén le, távol hazájokból magukkal hozták haladó kulturájokat, jogi s belkormányzati szokásaikat, melyekre királyaink által kiváltságot is nyertek. Magukkal hozták, vagy ha talán első településükkor még azt nem tették, de a külfölddel, Németországgal való összeköttetésük folytán később elsajátították a már ekkor haladottabb s a cultura bizonyos fokán álló nyugat Európától a jogi élet fejlettségéhez nagy mértékben szükséges pecsét használati szokást is, melyre nézve II. Endre magyar királytól 1224-ben kiváltságot nyertek.¹⁾

Az erdélyi szászokkal egyidejűleg jöttek be a szepesi németek s később még számos jövevények, kik nyugat jogi szokásai behozatalával a már a XIII. században városi hatásúaink által használni kezdett pecsétek terjedésének nagy lendületet adtak, mit előmozdított a többnyire idegen ajku városi polgárságnak a külfölddel, különösen Németországgal való folytonos összeköttetése is.

E kettős fontos körülmény tehát: a városi köz- s magán jogi élet s viszonyok fejlődése, ugy a külföldi bevándorlások s a városi polgárság külfölddel való szorosabb összeköttetése mozgathatta elő nagy mérvben a városi hatóságok körében a pecsétek használatának szükségét.

Az előadottak s a fennlevő történeti adatok szerint a városi pecsétek a XIII-ik századot nem haladják túl s ez idő szerint a hatósági t. i. városi s szabad községi pecsétek között legrégebbnek az erdélyi szászok pecsétét mondhatjuk, kevéssel ezután a szepesi németek nyertek királyi adománnyal pecsételési jogot.

A XIII-ik század későbbi éveiben a pecsét használat városaink közt meglehetősen mérvben terjedni kezdett. Minden egyes régiebb, e korbéli pecsétre a királyi adományt ugyan hiában keressük, mert mint II. András király 1217-iki adomány leveléből kitetszik, királyaink birtokot is, pecsétet pedig még inkább ajándékoztak minden adomány vagy czimeres levél nélkül²⁾, de

¹⁾ Jakab Elek: Az erdélyi országos czimerek története. Századok 1867 évi IV. füzet. 337-338 lap.

²⁾ Fejér Code, Diplom. Tom. II. p. 304 = Tom. III. Vol. I. p. 199. Palma Heraldicae Regni Hung. Specimen Vindobonae 1766. 4. — p. 116.

másrészről a pecsétek minden kiváltságos előjog adományozás a nélkül vétethettek fel városaink által önkényileg s csak később kértek a már általuk használt pecsétekre királyi adományt, mit igazol az is, hogy számtalan pecsét lételéről van tudomásunk, melyekre nézve pedig királyi kiváltság levelet soha se nyertek. Mint bebizonyítható tény állíthatjuk tehát, hogy a városi pecsétek kezdetben önkényű felvétel által jöttek használatba s királyaink csak később vették fel felségi jogaik közé a pecsételési jog adományozását.

A XIII-ik században már pecséttel birt az említettekön kívül Budaváros 1268-ban, Szepesség 1280-ban.)

A XIV-ik század a városi pecséteknek azt lehet mondani első virágzás kora volt. E században tömegesen fordulnak elő a pecsétek, így a többi közt 1340-ben Sopron városa királyi helybenhagyással pecsétét újra vésette, tehát előzőleg rendes pecséttel kellett birnia. Ugy látszik a pecsétek használata e korban már nem pusztá önkényes használat által történt felvételen, hanem királyi adományon gyökeredzik, a mennyiben királyainktól fenmaradt számos adomány levél szerint ekkor pecsétek s czimerek igen gyakran csupán e czélből kiadott okiratok által is adományoztattak s nem csak királyi szabad városok, de egyes községek s mezővárosok szintén királyi adomány útján pecsét s czimer használati joggal ruháztattak fel.

Ez időtől fogva a városi pecsétek ugy czimerek, mint a városi köz- s magán élet terén kiváló szerepet vivő jelvények jönnek elő.

A városi pecsétek elismert fontosságuknál fogva nagy becsben voltak s szigorú őrizet alatt állottak, mit az ezen korból fenmaradt városi statutumokból tudunk. Érdekesen emlékezik meg e pecsétekről Budaváros multjából az 1244—1421-ig terjedő időközből hátramaradt statutum, mely szerint a város két pecséttel birt, nagy és kis pecséttel. A nagy pecsét, mely csak ünnepélyesebb, fontosabb kiadványoknál használtatott, elzárt tartatott s a zár két német polgár pecsétével lepecsételtetett. A kis pecsét, egy német esküdt polgárnál volt ládában elzárva, melynek kulcsa a városi irnoknál őriztetett. Minden Szent-György napkor, midőn új bíró választatott vagy a tanács újra alakítottatott, a közönséges (nagy) pecsét a tanácsházhoz hozatott s a ládából kivétetvén a közönségnek felmutatott és azután ismét visszahelyezve elzárattatott s a zár két vagy három tanácsbeli német polgár pecsétével lepecsételtetett s a főtemplom lelkészének felelősség mellett átadatott, de hogy a

1) Tudománytár. Uj folyam, második év 3-ik kötet. 1838. év 189 lap.

városbíró és tanács használhassa a kulcs a városi irnoknál tartatott.¹⁾

A pecsétek ily nagy felügyelet s őrizet alatt való tartását éppen a pecséteknek e korban elterjedt nagy tekintélye s a magán és közjog terén egy íránt fontos szereplése okozta.

Városaink közül némelyek úgy látszik nem csak két t. i. kis és nagy pecséttel, hanem hárommal is t. i. kis, közép és nagy pecséttel bírtak, így Székesfejérvár városnak egy 1485-ben kelt levelén közép pecsét (Sigillum medioere) jön elő, miről maga ezen oklevél befejezése teszen említést.²⁾ A nagy pecsét pedig gyakran nem csupán egyszerű nagyobb alaku pecsétből áll, hanem egy nevezett tekintélyes alaku kettős pecsét (Sigillum duplex), ily pecséttel volt megerősítve Budavárosának egy 1498-iki oklevele.³⁾

Hazai városaink pecséteit érdeklő oklevelek, úgy a zöld vagy a veres viasszal való pecsételési jogosultságot adományozó királyi oklevelek a hazai okmánytárakban gyakran jönnek elő.

Városaink körében a pecsétek imént jelzett tekintélye mellett nem csekély fontossággal bírtak a czimerek, melyek első jelenségeit városainknál éppen a pecséteken találjuk s a melyek a pecséten a várost mintegy személyesítették. Azon körülmény, hogy a czimerek a városi hatóságnál kezdettől fogva kiválólág a pecséteken jönnek elő, sőt a hatósági pecsétek szabálszerű egészet csak is a czimerrel együtt tesznek, a hatósági pecséteket s czimereket legszorosabb összeköttetésbe hozza annyira, hogy ezekről külön, egymás megérintése nélkül nem is szólhatunk.

Hogy városaink pecséteiken kezdetben mily alakokat használtak még eddig kellő adatok híján határozottan megállapítani nem lehetett.

A maig legrégebb hatósági pecsétnek tartott erdélyi szász pecsétről nincs tudva, volt-e? s mi volt rajta a körirat? czimer vagy jelvény? mert a II. Endre által 1224-ben kiadott oklevél csak annyit mond: *Insuper eisdem concessimus, quod unicum sigillum habeant*.⁴⁾

A XIV. század elejéről, 1302-ből és 1369. évről hátra maradt a szászokat illető két pecsét lenyomaton három férfi alak látszik állva, egy ülve, valamennyien egy koronát tartva.⁵⁾

¹⁾ Ifju Palugyay Imre Buda és Pest szabad királyi városok leírása 1852. 129. lap.

²⁾ Tudománytár. Új folyam II. év. 3 ik kötet. 190 lap.

³⁾ Lásd ugyancsak a Tudománytár idézett lapját.

⁴⁾ Firnhaber „Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens“ 1857. év. 30 lap.

⁵⁾ Jakab Elek: „Az erdélyi országos czimerek története“ Századok. 1867. IV. füz. 340 lap.

Érdy szerint a városok míg tetszés szerint magok választották magoknak a pecsétet, arra többnyire mint a káptalanok és monostorok azon szentnek képét vésették, kiknek pártfogó oltalmában állott a város és kinek tiszteletére volt szentelve annak főegyháza.¹⁾ Ez külföldön is szokásban volt, így látjuk, hogy Köln város 1271. évből fenmaradt pecsétén Szent Péter apostol ülő alakja jön elő;²⁾ Ingolstadt város XIII-ik századból való pecsétjén pedig Szent-Móricz alakja jelenik meg.³⁾ Valószínű, hogy e külföldi szokás nálunk szintén gyökeret vert. De ha ettől eltekintünk, ama vallásos korra visszagondolva, a város erősített voltát jelentő vár alakon kívül nem is illeszthettek más alakot városaink pecséteikre, mint ama szentnek alakját, ki a városnak patronusa volt, mely feltevés alapos voltát igazolja az is, hogy hazánkban városaink közül soknak pecsétén jön maig elő ily szent alak. Így Ujbánya város pecsétén látható Szűz Mária, Nagy-Szombat czimerén Ker. Szent-János feje, Munkács város czimerén Szent Márton, Debreczen, Trencsén czimerén urunk feltámadásának jelképe, a husvéti bárány fordul elő, s sok más ily példát lehetne felhozunk régibb időkből, melyek a fenti állítás valóságát igazolják.

Kezdetben tehát városaink pecséteikre rendszeren a város pártfogójának szent képét vagy az erősítést jelző vár alakokat illeszthették, akkor, mikor még a czimer használata náluk elterjedve nem volt, nem mint czimert, hanem mint csupa jelvényt. Később azonban, a XIV-ik század elején, mikor a czimerek használata már el volt terjedve, a városok is kezdték valóságos czimert tétetni pecséteikre és e czimerben vagy a már felvett pártfogó vagy védszent alakját, vagy a vár alakot tartották meg czimerképül, vagy más czimer alakokat vettek fel. A városi czimerek belalakjai keletkezésére nagyon sok, gyakran mellékes körülmény is volt befolyással honunkban ép úgy mint külföldön s nem csak a védszentek, de gyakran az őket rendszeren kísérő állatok is jöttek figyelembe, így Bern városa élő medvék, Genf városa élő sasok által jelképeztetett s még jelenleg is jelképeztetik, melyek községi közköltésen tartatnak; s csakugyan Bern czimerében a haladó medve a fő czimer ábra, Genf osztott czimerében pedig a sas alakja jön elő⁴⁾.

Városaink az előadottak s a fenmaradt történeti adatok szerint eleintén, mint már említettük is, czimereiket önkényűleg vették fel pecsétjeikre; s csak később a XIV. század kö-

¹⁾ Tudománytár Uj folyam. II. év. 3-ik köt. 188. lap

²⁾ Müller und Mothes Illustriertes Archacol. Wörterbuch. 741. lap.

³⁾ Hefner „Handbuch der theo. und prakt Heraldik 18. lap.

⁴⁾ Dr. Wenzel Gusztáv „Egyetemes európai jogtörténet.“ 1870. év. 189. lap.

zépén látjuk, hogy királyaink a városi czimer ádományozást a fejedelmi jogok közé felvették. Az önkényüleg felvett czimerek közé számíthatjuk Kassa városa azon czimerét, mely 1324-ből származik és nem jó ugyan elő a pecséten, hanem a városi éjszaki kapu felett levő várfalon.¹⁾

A királyi ádomány által nyert első czimernek eddigi adataink alapján Kassa város azon czimere tartható, melyet Nagy Lajos Király 1369-ben kelt kiváltság levelével neki ádományozott.²⁾ Ezen fontos oklevél egész terjedelmében Dr. Thallóczy L. fordítása után közölve következő: „Mi Lajos Isten Kegyelmeből Magyarország királya ezennel emlékezetül adjuk mindenkinek, az kit illet: hogy királyi kegyelmünknel fogva Kassa városa polgárainak s lakóinak kényelmét s hasznát megőrizni s a magunk jóvoltából ádományozható kegyelmeket rájuk bőszegesebben kiterjeszteni óhajtván, alázatos kérésükre Kassa polgárainak kiváló kegyünk jelekép megengedjük, hogy azok városuknak ugy titkos, mint közönséges pecsétjén, valamint zászlóikon királyi pecsétünköl kivett s ahhoz hasonló paizsot viseljenek s azon egy aranyos vonal közé iktatott három lilium virágot s azonfelül négy vörös és fehér (ezüst) csik legyen szélében, ezzel pedig minden időben élhessenek. Adatott ezen kiváltság levelünkre illesztett pecsét alatt. Diósgyőrött 1369-ben.“³⁾

Nagy Lajos királyunk által Kassa város részére adott ezen czimeren kívül más városaink az 1369. évet megelőző időkorból is birtak czimerrel, mint már fentebb jeleztük, melyek önkényes felvételtől keletkezettek. Igy a Kassa város által 1324-ben használt czimeren kívül 1330-ból reánk maradt az esztergami latinok (olaszok) czimeres pecsété.⁴⁾ Igaz ugyan, hogy ez nem Esztergam városáé, hanem az Esztergomba lakó latinoké volt, azonban ezek szintén egy községet képezvén, mégis e pecsét a városi illetve a hatósági pecsétetekhez számítandó, sőt annál is inkább ide kell számítanunk, mert a régi s a latinok által használt e pecséten előjövő alak a későbbi Esztergam városi czimerral alapjában ugyanazonos. Valószínűn e pecséttel egykori a székesfehérvári latinok czimeres pecsété is, melyen előforduló váralak a város más czimerével alapjában szintén megegyez.⁵⁾

¹⁾ Tutkó J. Kassa város történ. évkönyve 26. lap.

²⁾ Ezen kiváltság levél egész terjedelmében közöltetik Tutkó József „Szabad királyi Kassa városának történelmi évkönyve“ 220 lapon.

³⁾ Ország-Világ című lap 1881. évi I. füzeté 24-ik lapján.

⁴⁾ Pray Syntagma De Sigillis Regum et Reginarum. X. tábla 5. ábra, ugy szintén a Knansz szerkesztése mellett kiadott Monumenta Eccles Strig. I. k. 14—65 l.

⁵⁾ Csapó Kálmán „Székesfehérvár története“ 1861. 52 és 53 lap, ugy a mű végén 3. ábra.

Ezen említett pecsétekre, úgy az azokon előjövő czimer ábrákra nézve egyáltalán nincs kiderítve, valjon ezek az illető latin községek által királyi adomány vagy csak egyszerű önkényes felvétel folytán használtattak-e? Miután kutfőink s adataink nem igazolják azt, hogy már korábban királyaink városainknak czimert adományoztak volna s leginkább az deríthető csak ki, hogy az 1369 évet megelőző időben ily adományok nem tétettek, s Kassát említik az első hazai városnak, mely 1369-ben Nagy Lajos adománya folytán czimert nyert, azt kell hinnünk, hogy az említett az esztergami és székesfehérvári latinok által használt czimer a pecséttel együtt az illető latin községek által szintén önkényüleg vétettek fel s használtattak.

A XIV-ik század közepe, illetve 1369 óta a városi czimerek használatának adományozása a fejedelmi jogok közé soroztatván, ezentul már városaink pecséttel és czimmerrel rendesen királyi adomány levelek által láttattak el s ez időtől kezdve a pecsétet s czimert adó királyi adomány levelek okmánytárainkban számosan fordulnak elő.

A hazai városi czimerekre oly jelentőségteljes 1369-ik év után nem sokára Székesfehérvár, Esztergam, Pécs, Sopron és Pozsony ruháztattak fel pecsét s czimer használati joggal.¹⁾

Buda városának czimeres pecséte előfordul 1402 és 1438-ból²⁾; sőt Ó-Budának a XIV. századból való czimeres pecsétnyomója a nemzeti muzeumban őriztetik.³⁾

Zágráb városának XIV. századból jön elő czimeres pecsét.⁴⁾ Szakolcza város szintén a XIV. században birt pecsétet s czimert⁵⁾; ép úgy Brassó város czimeres pecsétet már a XIV. században használt.⁶⁾ Uj-bánya város czimeres pecséte hasonlóan a XIV századból való s a pecsétnyomója a nemzeti muzeumban van elhelyezve.

Eperjes város eredeti czimere 1453-ban jelenik meg, később ez I. Ferdinánd által bővítették.⁷⁾ Bártfa város 1453-ban V. László királytól nyerte czimerét.⁸⁾ Kézsmárk város 1464-ben

1) Pozsony város két pecséte úgy látszik ezen korból látható Henszleman Imre „A magyarországi keresztyén román és átmeneti stílus emlékeinek rövid ismertetése“ című műve 155 lapján; úgy szintén leírja még e város czimerét s pecsétjét Kaprinay Hungaria Diplomatica című műve pars II. 242 lapján. A többi városokra lásd: Feszler: Die Geschichte der Ungern III. rész 647 lap. Schvartner Introductio in Rem Diplom. P. II. c. V. p. 176.

2) Archaeologiai Értesítő XII. K. 6. sz. 211 lap.

3) Archaeologiai Értesítő XII. K. 6. sz. 223 lap.

4) Archaeologiai Értesítő VI. K. 84 lap.

5) Cerographia Hungariae 187 lap.

6) Orbán Balázs „Székelyföld“ VI. K. 289 lap.

7) Archaeologiai Értesítő VIII. kötet. 93 lapon.

8) Hazánk s a külföld című lap. 1867 évi 6. szám 91 lap.

Mátyás Király alatt kapott czimert, szabad királyi várossá azonban már 1380-ban, tehát Nagy Lajos király alatt emeltetett.¹⁾ Kolozsvár szab. királyi város czimeres pecsége elő jön a XV. századból.²⁾ Nagy-Bánya város czimeres pecsége szintén a XV-ik századból fordul elő.³⁾

A többi hazai szabad királyi városok nagy része hasonlóképpen e századokban nyert pecsétet s czimert, melyek adományozása a XIV. század óta rendszeresen egyszerre történt.

Szabad királyi városainkon kívül kiváltságolt szabad községeink, melyeket Verbóczy valószínűen a mezőváros (oppidum) elnevezés alatt ért, a fennlevő adatok szerint szintén régi időktől fogva birnak peeséttel s czimerrel, így Csetnek városa mai nap használt peesége, mint az Archacologiai Értesítő leírja 2'' átmérőjű s két gyöngysorral határolt kerületén még a XIII. században divó román kori, ugy nevezett majuskulákból álló körirattal bir.⁴⁾

Munkács városa Nagy Lajos alatt 1373-ban kelt oklevéllel nyert pecsétet s czimert, melyben Erzsébet királynő szabad-ságot adott a városnak, hogy a Szent-Márton püspököt ábrázoló pecsétet hitelesen használja.⁵⁾

Kecskemét városa a XIV-ik században birt már czimert s pecsétet, mely peesétnyomója maig meg van. Az ezen peesé-ten előjövő alakok pedig a város jelenleg használt czimerében is mind előjönnek⁶⁾.

Bihács városának czimeres peesége 1395-ből maradt fenn.⁷⁾ Miskolcz városa czimeres peesége az ezen város által 1433-ban kiadott okmányon fordul elő.⁸⁾ Tata város czimeres peesége pedig előjön 1490-ből a városi biró s tanács által kiadott okmányon.⁹⁾

Rosnyó (Rosenau) erdélyi város czimeres peesége a XIV. századból előfordul majuskel betűkkel irt körirattal.¹⁰⁾

A városi peesétek az előadottak szerint tehát a XIII-dik században, a czimerek pedig a XIV-ik században kezdtek ál-

¹⁾ Arch. Értesítő 9. k. 6 sz. 119 l.

²⁾ Ország-Világ czimű lap. 1880 évi XX. füzet 480 lapján. Dr. Czobor Béla által közölve, — ugy Arch. Ért. VI. k. 1872. év 84 l.

³⁾ Cerographia Hungariae. 176. lap.

⁴⁾ Arch. Értesítő VIII. köt. 13. szám 299 l.

⁵⁾ Századok II. füz. 1873. évi folyam 136 lap. — Magyarország és Erdély képekben. kiadják s szerkesztik Kubinyi Ferencz s Vahot Imre II. köt. 102—103 lap.

⁶⁾ Kubinyi s Vahot által kiadott s szerkesztett „Magyarország és Erdély képekben“ I. köt. 85 lap.

⁷⁾ Tudománytár. Új folyam II. évfoly. III. köt. 187 lap.

⁸⁾ Arch. Ért. XI. k. 56 l.

⁹⁾ Tata fénykora. 1412—1542. Dr. Wenzel Gusztáv. 10 l.

¹⁰⁾ Orbán B. „Székelyföld“ VI. k. 363 l.

talánosan elterjedni, habár szórványosan önkényes felvétel által valószínű, hogy korábban is használtattak, királyaink azonban csak az említett századokban és pedig a pecséteket a XIII-ik században, a czimereket a XIV. század második felében kezdék rendszeresen adományozni.

A XV- és XVI-ik században pedig az uralkodó királyok még bővebben gyakorolták e jogot s a kiváltságos szabadalmazott városok kiváltságai közt a pecsét és czimer majd mindig fordul elő.

A városi czimerek kezdetben majdnem kizárólag a pecséteken jöttek elő, egy esetet t. i. Kassa városáét kivéve, a hol a várkapu felett fordul elő. Később más helyeken is használtatnak s az 1369. évi kiváltság levél óta a czimerek egyik nevezetesebb előjveteli helye a pecséten kívül a zászló. Királyi adománylevelekben is, valamint már az 1369. évben a zászló különösen megemlítettik, későbbi időben pedig ez rendszeresen jeleztetik.

Hogy a városi czimerek úgy a czimeres pecsétek,—mert a XIV. század közepe óta csak czimerrel ellátott városi pecséttel gondolhatunk, —mily fontos szerepet játszanak nem csak a városok zárt körében, de hazánkban általában, azt történelmi adataink eléggé igazolják. Így Hunyady János 1444-ben rendeletet küldött a brassóiaknak, hogy a kereskedők és kőművesek dolgaiba ne elegyítsék magokat, elrendelvén azt is, miszerint a már akkor igen virágzó posztó készítést előmozdítsák s készítőmenyűkre a város czimerét illesszék.¹⁾

Többször találkozunk oly okmányokkal, melyek csupán a pecsét s czimer leírása végett adattak ki, vagy a pecsét anyagának használatára nézve tartalmazznak királyi adományt. Erre vonatkozólag a nagy számu ily tartalmu okirat közül megemlítjük, hogy Szakoleza város 1382-ben kiadott királyi oklevéllel nyert jogot a veres viaszkkal való pecsételésre,²⁾ de érdekes Hunyady Mátyás királynak Budán 1459 február hó 2-án kelt okmánya is, melyben Pozsony városának megengedi, miszerint oklevelei kiadásánál a pecsételésre veres viaszt használhasson, ép úgy, mint Budaváros, mely ekkor már e joggal bírt.³⁾ Ez pedig nevezetes kiváltság volt e korban, mert korántsem szabad azt gondolnunk, hogy ekkor kiki saját kénye és kedve szerint választhatott ilyen vagy olyan színű pecsétét. A közönséges pecsét színek voltak a fehér, sárga, néha zöld viasz, a veres viasszal való élés az Anjouk alatt jött divatba s a mivel

¹⁾ Orbán B. Székelyföld VI. köt. 211 lap.

²⁾ Kaprinay Hungaria Diplomatica Pars II. p. 240—241 l.

³⁾ Cerographia Hungariae 187 l

ma közülünk bárki élhet, hajdanta csak kiváló megkülönböztetés jeléül adományoztatott a királyok által.

Közjogi szempontból igen nevezetes I. Mátyás királynak 1458 november 15-én Temesváron kelt okmánya, melyben Bártfa városának meghagyja, hogy a város előkelő férfiai közül néhányat a város pecsétével együtt küldjön el a szegedi gyűlésre. Ez okmányból kitűnik még az, hogy a többi szabad királyi hazai város szintén meghivatott a szegedi gyűlésre, a melyen több kül politikai ügy elintézése is a tanácskozás tárgya, azon utasítással, miszerint előkelők közül néhányat a város pecsétjével együtt küldjenek oda el. Miből egyuttal kiderül s a mivel igazoltatik végre az is, hogy a városi czimeres pecséteknek külpolitikai s közjogi tekintetből szintén fontosság tulajdonított.¹⁾

Ezen közjogi jelentőségen kívül adataink maradtak fenn a multból, melyek a városi czimeres pecsétek magánjogi jelentőségét s fontosságát igazolják, Verbőczy István, köz s magánjogunk szempontjából örökbecsű művében a „Hármas-könyv“-ben eléggé kitünteti a városi pecsétek magánjogi jelentőségét.

E mű II. rész 13-ik czimében a hiteles s nem hiteles pecsétekről, megemlékezve a városi pecsétekről, mint hitelesekről a 3 §-ban következőleg szól: „Vannak azokon kívül a városok s mezővárosoknak is a királyok s fejedelmek által adott hiteles pecsétek, melyek az előttük s körülükben fenforgó s előkerülő tények — s dolgokra nézve teljes erővel bírnak.²⁾ Verbőczy pedig a hazai jognak saját koráig fenlevő jogszabályait s a szokás jogot gyűjtő össze s gyűjteménye királyi megerősítést is nyert: ennél fogva ezen említése teljes hitelt érdemelve fényesen igazolja a városi pecséteknek saját korában s az azt megelőző időkben való fontosságát.

A városi czimerekre s pecsétekre Mátyás kora után nevezetes korszak állott be, a mennyiben a bekövetkezett zavaros időben, a király választási mozgalmak alatt, a közügyek terén már ekkor tekintélyes részt vivő városok hol egyik, hol másik király által erősítettnek meg kiváltságaikban s nem egyszer jutalmul még czimereik is kibővítettnek. II. Ulászló király 1502-ben Budán kelt levelével Kassa város czimerét hűségének elismeréseül bőviti s megdiszesíti.³⁾

Ezen okmány, melyben a király csupán a város czimeréről szól igen nagy terjedelmű s czimerészeti szempontból érdekes.

¹⁾ Kaprinay Hung. Dipl. P. II. p. 217.

²⁾ Verbőczy István „Hármas könyve“ kiadta a magyar tudós társaság. 1844 év. 245 lap.

³⁾ Tutkó József Kassa város történeti évkönyve 83. lap s XVI-dik okmány.

A mohácsi vész után beállott zavarok közben szintén számos ily királyi oklevél adatott ki. János király Budán 1533-ban kelt nagy terjedelmű levelével Budavárost czimer s pecsét használati jogában erősíti meg.¹⁾ I. Ferdinánd király 1540-ben kelt levelével Budavárosának összes kiváltságait, közte tehát a czimer s pecsét használatát, királyi jóváhagyásával látja el.²⁾ 1557-ben pedig Izabella királynő Kolozsvárt kelt oklevelével Udvarhely várost czimerrel és pecséttel ruházta fel.³⁾

A később a XVI. század végén s a XVII-ik században az országot át és átdult viharos időszakban ezen előjogok s kiváltságok adományozása szintén gyakori s nem csak koronás királyok által történik e századokban eme kiváltságos jogokkal való felruházás, hanem a felségi jogot alkotmányosan gyakorló erdélyi fejedelmek által is. Így 1616-ban ápril 29-én kelt oklevelével Bethlen Gábor Marosvásárhely várost szabad királyi várossá teszi s eddig használt régi czimerét meghagyja, illetve megerősíti.⁴⁾

A török járom alatt beállott s a török ellen folytatott százados harcokban a nem egyszer saját erejökre utalt városoknál a czimeres zászló is szerepet vihetett, mint hadi jelvény. Habár városaink honvédelmi kötelezettsége korlátoltabb volt, de valószínű, hogy a királyok által a czimert s pecsétet adományozó oklevélben a czimereknek a zászlókon való használatára adott jogosítvány különösen ily hadi zászlókra értetethett, melyeket a városok önvédelmi harcaikban saját katonáikból álló helyőrségüknél használhattak. A török hódoltság idejében, majd minden város ki volt téve elkeseredett harcoknak s jól lehet védelmők, a mennyire lehetett — fontosságukat tekintve — országos haderővel teljesített, de mégis eme szét forgácsolt harcokban nem egyszer voltak utalva tisztán saját erejökre s így saját hadi jelvényeik alatt álló helyőrségekre. Ennek az 1848—49 évi szabadság harc előtti időben sokáig fenn volt utómaradványa lehetett városainkban az ugynevezett polgári őrhad vagy őrség, mely rendes zászlóval s katonai beosztással birt s egész 1848 év leforgásáig még igen sok városban meg volt. A székesfejérvári polgári őrség újabb zászlója 1844-ben szenteltetett fel s maig meg van. A pest városi polgári őrhad zászlója a nemzeti muzeumban őriztetik. A város s ország czimerén kívül „Sz. kir. Pest város magyar polgári őrhada« felirattal van ellátva.⁵⁾

¹⁾ Palugyay Imre „Budapest leirása“ 1852. 41—43 lap.

²⁾ Ugyanott 52 lap.

³⁾ Oroán B. Székelyföld I. köt. 45 lap.

⁴⁾ Orbán B. Székelyföld. IV. köt. 108 lap.

⁵⁾ Képes Kalauz a m. n. muzeum érem és régiségtárában II. kiad. 76 l.

A XVII. század említett nagy küzdelmei közt, midőn a városi jogok oly tekintélyes mérvben kiterjesztettek, a városi czimereknek egy újabb és szintén fontos előforduló helye jelentkezik a pecséten s a zászlón kívül s ezen hely a pénz és érem. Már a XIV-ik századból nyoma van annak, hogy Buda város az általa veretett közforgalmi pénzeit saját czimerével látta el, azonban ehhez hasonló eset a XVII. századig nem igen fordul elő, de e század első éveiben mindjárt látjuk az ez idő tájban önállóságra jutott Erdélyben, hogy Brassó város az általa 1601 és 1603. évben veretett négyszögű tallérokra a város czimerét is rá illeszteti. Ily forgalmi érmek Brassó czimerével előjönnek 1612 és 1613-ból is. De nem csak Brassó város, hanem Szeben szintén veretett 1605-ben saját czimerével ellátott folyó pénzeket. Ezen az illető városok által vert folyó pénzekon kívül előfordulnak a városi czimerek I. Apafi Mihály némi folyó pénzein, a pénz verő hely jelzése végett.¹⁾

A városi czimereknek tehát a XVII. század beköszöntésével új terük nyílt t. i. a folyó pénzek lapjain, de ez időtől fogva előjönnek emlék-érmeken is, így Szeben czimere egy 1613. évből való emlék-érmen látható. A városi czimereknek folyó pénzekon való szereplése a XVII. századdal azonban befejeződik s azokon többé elő nem jönnek. Az emlék érmeken később is gyakoriak s mai napig főleg alkalmi érmeken, midőn azok valamely városi hatóság által bizonyos ünnepélyre verettek megjelennek. A megyei czimerek folyó pénzekon soha, emlék-érmenen is ritkán használtak.

A török kiűzése utáni idő újra nevezetes a városi czimerekre nézve, mert a török járom alatt hazai városaink egy nagy része nem csak számtalanszor feldulatott, hanem kiváltság leveleit s más okmányait is elveszítette s a török kiűzése után régi adományleveleiből mi sem maradván fenn pusztá emlékezetükön kívül, kénytelenek voltak tehát újabb királyi adomány kérésére, illetve korábbi kiváltságos jogaik megújítása s megerősítése végett az uralkodóhoz folyamodni. Ez időben I. Leopold által számtalan ily oklevél adatott ki, melyben a régenten, a régi dicső emlékezetű királyok által már adományozott czimer és pecsét használati jog egyéb jogaikkal együtt visszaadták, illetve újból megerősítették. Ily adományt nyert a többi közt 1703-ban október hó 23-án Bécsben kelt oklevéllel Budaváros; s ugyanakkor kelt oklevéllel Pestváros²⁾ s végre szintén ugyanott és ugyanakkor kelt királyi oklevéllel Székes-Fejérvár vá-

¹⁾ Lásd Weszerle József érem tábláit a magyar nemzeti muzeum által kiadva.

²⁾ Palugyay Budapest leírása 63—68 lapjain, ugy 303—308 lapjain.

ros,¹⁾ melyben I. Leopold király a hajdon használt városi czimert s jelvényt kiegészítve s kibővitve visszaadja, sőt a pecsét alakját s abban a városi czimert részletesen leírja.

A XVII-ik század végső éveiben kitört s a XVIII század első évtizedében tartott Rákóczy szabadság-harcz alatt a városok közül többnek ismét szerep jutott s némelyek, mint Rákóczy hívei küzdöttek. Erre utal ama czimeres banderialis zászló, mely Bártfa város levéltárában őriztetik. Veres selyem lobogóján Bártfa város és az ország czimere jön elő s mint a Rákóczy idejéből fenmaradt emlék nagy becsben tartatik.²⁾ A Rákóczy harc lefolyta után a XVIII. század eleje s közepén számtalan város lett felruházva kiválólag Maria Terézia alatt előjogokkal és pecsét s czimer használati kiváltságokkal. Utána szintén fordultak elő ily kiváltságolások számosan.

Mikor pedig a jelen század első felében a magyar nemzetes szellem s irány újra feléledve mindinkább tért foglalt s a nemzeti nyelv tekintetében a fejlődött hazafias irány nem csak a törvényhozás, de a közélet más köreiben is magának helyt követelt, egyszersmind behatolt a hatóságok közéletébe s valamint átkarolni iparkodott minden tényezőt, úgy nem maradhatak előle elrejtve a hatósági pecsétek sem. Ezek köriratán az idegen latin nyelv igen sok helyt nem türetett többé, hanem helyébe magyar nyelvű körirat használásának megengedése kéretett a legfelsőbb állami hatalomtól. Ily királyi adományt kért s nyert 1845-ben Székesfehérvár város hatósága V. Ferdinánd királynak az évi február 6-án Bécsben kelt magyar nyelvű oklevelével, melyben a városnak megengedtetik, hogy magyar körirattal használhatja pecsétét. Egyuttal az okmányban a város czimere kimerítő részletességgel előadatik³⁾

Székesfehérvár városon kívül ezen időben még több hazai hatóság is kért királyi engedélyt latin nyelvű pecsét körirata magyarra változtatására, mely alkalommal kiadott királyi oklevelek annyiból érdekesek különösen reánk nézve, mert ezekben már magyar nyelven s kellő részletességgel iratnak le a czimerek.

A városok ez időtől fogva a régi királyok által adományozott jogaik gyakorlatában folyton emelkedve a pecsét s czimer használatára vonatkozó jogaikat is sértetlenül megőrizték s gyakorolták. Törvényeink ugyan e jogról Verbőczy „Hármas könyve” óta nem tesznek említést egész az utóbbi időkig. Azonban hazai jogtudósaink mindenkor megemlékeznek a városi czime-

¹⁾ Csapó Kálmán Székesfehérvár története 1861 év. 128—129 lap.

²⁾ Archaeologiai Értesítő. 1873. VII. köt. 269. lap.

³⁾ Csapó Kálmán „Székesfehérvár története. 139—142. lapon.

rek s pecsétékről s egyik fontosabb kiváltságok közé sorozzák. Így pl. Frank mai napig igen becses magánjogi művében a városok kiváltságait elősorolva az első pontban mindjárt azt írja, hogy „birnak tulajdon czimmerrel és pecséttel.“¹⁾

Az újabb törvények közül az 1870. évi XLII. törvezikk szól röviden a városi pecsétről, a 63. §. f) pontjában, midőn azt mondja, hogy a polgármester „őre a város pecsétének.“

Az 1877. évi XX. trvezikk azonban ennél határozottabban s érdemlegesen szól mind a pecsét, mind a czimmerről, mert a 196. §-ában azt rendeli: „hogy az árvaszék pecsétjét az illető törvényhatóság, illetőleg rendezett tanácsu város czimere és az árvaszéknek kőiratban foglalt czime képezi.“ Az 1879. évi XL. trvezikk 37 §-ával pedig oltalmába veszi a hatósági czimereket s jelvényeket és azokat, kik a polgári vagy katonai hatóságok által ezen minőségük jelvényeül nyilvánosan használt zászlót vagy czimert meggyalázó szándékból hemecskolják, megrongálják vagy leszakítják, két hónapig terjedhető elzárással s 300 frtig terjedhető pénzbüntetéssel rendeli fenytetni.

A legújabb kor mozgalmi közt érdekes s a czimerekre nézve is fontos volt a törvényhozásnak amaz intézkedése, melylyel a határörvidéket az anya országhoz vissza csatolta, több megye területi rendezését elhatározta s végre Buda s Pest városokat egyesítette. Ezen intézkedésekből a városi czimereknél Budapest egyesített főváros czimerének kérdése bir különös érdekléssel, a mennyiben az egyesített városok czimerének egyesítése igen nevezetes s czimerészeti szempontból fontos vitákra adott alkalmat, míg végre a czimer jelen alakja, habár nem teljes korreptséggel is, megállapított.

A másik jelentékenyebb törvényhozási intézkedés a határörvidékeknek az anya országhoz csatolása az által bir a városi czimerekre nézve érdekléssel, mert a visszaesatolt területen alakított, törvényhatósági joggal felruházott városok, hogy önkormányzati joguk teljes legyen, saját czimerek alkotását határozták el. Így közelébb Pancsova város készített hatósági czimert s azt a belügyminiszteriumhoz a legfelsőbb jóváhagyás kinyerése végett csak imént terjesztette fel.

A fennlevő adatok alapján az előadottakban a városok czimereinek múltját s röviden jelenét is eszetelve, czimerészeti szempontból való részletesebb méltatásukra még visszatérünk.

(Folyt. köv.)

Hattyúffy Dezső.

¹⁾ A közigazság törvénye Magyarhonban. Irta Prof. Frank Ignác. I. r. 141. lap.

8151. A. 1782.

Decretum Explicans Tolerantiam.

Josephus Secundus &c.

Illustres, Reverend. &c. Nonsine gravi displicentiae Sensu tam ex vestris Gubernii nostri Regii Informationibus, quam etiam ex aliis, ad Nos perlatis fide dignis relationibus intelleximus benignas in Negotio Religionis exaratas ordinationes Nostras per non nullos, et inter hos etiam per Disunitos Sinistra et altissimae Intentioni Nrae Regiae, ex integro contraria Interpretatione adeo detorqueri ut ex inde variis plane abusibus introducendis, et perpetrandis ansam et Campum Sibi esse autument.

Cum autem Regia Nra ad Communem Subjectorum Nobis Populorum felicitatem atque rationabilem Libertatem tendens intentio, per actionis Apostasiae Sublationem perque interdictam omnem Solius Religionis Causa infligendam Animadversionem, et per ipsum etiam Tolerantiae Normativum eo solum directa fuerit, ut omnis Religionis Causa fienda coactio ob Sinistras ex inde enasc. Sequelas tollatur, Nullatenus autem ut animorum inconstantiae et Levitati atque arbitriis Sine Solido fundamento et reflexione, Sed propria Solum lubricitate atque Passionum ductu tentandis Religionum permutationibus fraena laxent, quod vel ex eo facile Cognosci potuisset Cum adversus illos, qui Catholicos aut Unitos ad alias Religiones Sive placidis mediis seducere Seu Coactius adstringere praesumerent observatum hucusque Legum et Ordinationum rigorem retinendum deficientibus vero a Religione Catholica Institutionem in Religiosa Domo per Sex hebdomadas impertiendum ordinaverimus.

Hinc anteriorum harum benignar. ordinationum Nostrar. ductu Nunquoque plenarie inhaerentes clementer praecipimus; ut

1-mo: Imposterum Nemini a Religione Catholica ad aliam transgredi liberum Sit nisi qui praevis juxta Superius adductam ordinationem Nostram Instructionem in Spiritu Christianae Charitatis, et mansuetudinis Conferendam in domo quadam Religiosa per sex Hebdomadarum Spatium recepisset, atque Semet legitimis authenticis Sacerdotis Catholici instructionem hanc impertientis et Religiosae illius Domus Superioris Testimoniis eatenus legitimare posset; quem infinem.

2-do: Omnibus & Singulis Achatolicis Ministris Sub Severissima in Contraventuros ferenda animadversione hisce Serio interdiciamus ne absque praevia ejusmodi legitimatione quempiam a Catholica Religione ad aliam transeuntem in suum Cae-tum assumere eo minus Communionem aut alia Ritus sui Sacramenta administrare praesumat et quia.

3-tio: Haec Instructio praedecarata modalitate obtinenda apud Valachos ad Schisma deficientes partim ob majorem quo apostasiae ejusmodi evenire assolent deficientium Numerum Partim ob Domor' Religiosarum defectum locum habere nequeat Popas Solum Unitos ad Schisma relabentes Balásfalyám pro Instruktionem assignandos; quoad Caeteros vero Statuendum decrevimus ut ad locum ubi tales ab Unione resiliunt incolae Commorarentur Vir Idoneus Mansuetus, atque a Morum probitate & doctrina Commendabilis per Episcopum Fogarasiensem expediatur qui eos de Fidei Veritatibus per tempus rationabiliter ad id Sufficiens Instruere atque ad respiscendum bonis modis persuadere conabitur & quam ex pari ratione incolae audire atque adhortationibus ejusd. adsistere tenebuntur nullo modo autem sub gravissima Secus ineunda Animadversione molestore aut vexare praesument

4-to: Siquidem et recti Ordinis ratio et Morum disciplinae conservatio, apprime exposcat ne Religionis permutatio aut ad promeritae animadversionis atque Censurae effugium aut obtinendas eo facilius Sive in Causis Matrimonialibus Sive in aliis Ecclesiasticis Negotiis privatos atque minus Congruos fines deserviat, huic tam vos Regium gubernium Nostrum quam medio vestri Subordinatos vobis Tabulas et Magistratus ad exactam Legis Appr. Consti. P. 1-ac Titl. 5. a. 4. observantiam atque ad gerendam cjatenus debitam Superattentionem inviamus, volumus etiam,

5-to: Ut Proles a Religione Catholica deficientium ante eorum defectum Natae et intra annos Discretionis institutae in Religione Catholica educantur; Denique;

6-to Iterato vobis injungimus atque Sub propria responsabilitate vestra jubemus, ut Seductores partim ab ipsis deficientibus rescindi partim vero medio penitioris Investigationis de casu in Casum perquirendi juxta legem & ordinationem tam anteriorum quam recentiorum Nostrar. ductum omni Cum rigore atque Severitate respiciantur.

Quam proinde Benignam Intentionem Nram in praemissis ad omnes Sinistras in posterum ordinationum Nostrar. Interpretationes praecavendas declaratam vos Gubernium Nrum Regium Sparsis per universum M. Trannie Ppatum Circularibus, ad Universos tam Ecclesiasticos. quam Secularium Notitiam in extenso perducere et ubique Locor. publicare facietis atque una tam Eppis Latini & Graeci Ritus quam etiam aliorum Religionum Consistoriis & Vicario Disunitor. pro notitia exacta observantia & ulteriori disponendorum dispositione intimabitis: Et cum e Diversis relationibus Conspectui Nro exhibitis nobis innotuisset Ministrum Reformatum Hidvégiensem Matrem Juvenis Ignati Katona Claudiopolitani; Ministrum Reformatum Ud-

varhelyiensem Samuellem Ordai nec non ejates Procuratores Josephum Hajdu, Joannem Prokaczka, Franciscum Szabó, Franciscum Váradi, Josephum Huszár, Joannem Hajdu, Petrum Kovánkai, ut et Archi Diaconum Reformatum Felvintiensem. Apud Unitos Vero Popám Vasilie Hátzeg et Popám Nyistor, ex Szászváros gravis nituita Seductionis aliorum Suspicionis obnoxios se se reddidisse Hinc auditis de super Utriusque Ritus Eppis ulteriorem ab iisd. repetitis indigationem hacque obtenta et re penes formalem Investigationem in apricum deducta eosd juxta preadductas ordinationes irremissibiliter respicietis, De evento autem intra duor. Mensium Spatium informationem Vestram Nobis submittetis Caeterum neque illud occasione hac dissimulare possumus Quod in Ipsa publicationis Super Sublata a Nobis actione Apostasiae Institutae modalitate in eo ultra quam par erat progressum fuerit, quod ordinatio illa quae ad Solam Tabularum et Magistratum utpote Primarum Instantiarum Notitiam et directionem deservire debuisset majori adhuc uti nobis refertur Cum Solemnitate ac Caeteroquin Consuetum est ubique Populo etiam publicata et per hoc absque omni Seu necessitate Sive utilitate multis incongruis interpretationibus via patefacta exstiterit Cum autem Supponi debeat errori huic tam facile locum esse haud potuisse Si vos desuper Congruar. Circulariam illar. Expeditionem habuissetis reflexionem aut vero Comperta ut primum extensa nimium et per hoc minus adaequata publicatione easdem illico ubique interdixissetis. Hinc. vos ejatemus pro futura in similibus Casibus Cautela hisce Clementer monendos esse duximus Una Vobis significantes quod medio Consillio Aulae Bellici Supraeme nra in M. Tranniae Ppatu Armor. Praefecturae proxime Commissuri Simus ut ead. Vobis ad vram requisitionem Circumstantiis Sic ferentibus promptam illico atque indubitata prebere Noverit assistentiam Quibus in reliqu. Datum Viennae Austriae Die 22-da Maji 1782.

Josephus, m. p. Thadeus B. a. Reischach m. p.
ad mandatum S. C. R. Mattis propr.

1782. Január 16-án kelt a Alexander Horváth
4 v. 6 héti Instructio a
cath. hitról eltérni kívánók részire.

Szenfirás politicaí biblia töredék.

Securius est amari, quam timeri, timoris comes odium est odii foetus periculum: ita Timor pessimus Obedientiae custos est. Celare non possumus, nobis non constare Terminum illum, ad quem patientia nostra vinetos nos tenere poterit. Quid si dolor superior fuerit patientia? A dolore victis non erit spe-

randum aliud, quam a desperatis, quid a desperatis praestolandum erit aliud, quam quod a talibus. Quid si actos in desperationem Populos ultima exulceratio ad fundendum usque humanum sanguinem abripuerit? Uter Deo graviore tenebitur ratione, illene qui penes Justitiam suam prodiit in arenam, vel ille qui ut prodeat cogitur? . . . Laesa Jura sua plerique Populorum armis vindicant . . . Nunc enarratae, et plures Silentio praeteritae mutationes Hungariam non Hungariam, Hungarum non Hungarum inexpectata tristi metamorphosi effecerunt.

Sistimus Hungariam jam quae fuit, quae non est, quae esse deberet Hungariam scilicet illam, quae nunc nomen fert, in ipsa Hungaria quaeres et non invenies, Nova etenim Regiminis facies, Lingva, Fora, Leges, Judices, nova cuncta. Si nomen demas, nil erit antiquum.

Quantumlibet plerosque Principum novis suis Inventis Salutis Subjector provisum ire voluisse, negari nequeat, adsunt tamen exempla populos vel solius Novitatis nomine perterritos, Salutaribus etiam Principum inventionibus cum sui beneficio reluctatos, Solia persaepe Regum loco movisse. Scilicet Nemo felix, nisi qui se talem putet, et sentiat!

Közli **Hodor Károly**.

Az erd. muzeum részére 1880. szeptember havában beküldött adományok jegyzéke.

I. Könyvek: Gr. Teleki Sándortól, Comité français de secours aux inondés de Szegedin. Paris 1879. — Zeidner H. brassai kiadótól, Liederstrass für die sächsischen Volksschulen Siebenbürgens 2-tes Heft. Kronstadt 1880. — Filtsch szebeni nyomdájától, J. Michaelis Erdbeschreibung und Geschichte von Ungarn. Neubearb. von E. Albert Bielz. 2-ter Thl. (Gesch. von Ungarn.) Hermanstadt, 1880. — Closius örököseinek szebeni nyomdájától, Neugeboren, Zwangsgenossenschaften und freie Gewerbe-Kammern. Hermanstadt. 1880. — Réthy Lajos aradi nyomdájától, Állatrendőrök a gazdaságban. Arad. 1880. — Iskolai értesítők 1879/80 isk. évre: a segesvári ev. gymnasiumtól. Schaezburg 1880. — A szászrégeni alrealiskolától, Hermanstadt. 1880. — A kőhalmi ipariskolától, Hermanstadt. 1880. — A beszterezei ipariskolától. Kronstadt. 1880. — A debreczeni ref. tanítóképezdétől. Debreczen. 1880. — A kolozsvári állami tanítóképezdétől. Kolozsvár. 1880. — A m.-vásárhelyi ref. főiskolától. M.-Vásárhely. 1880. — Az aradi állami tanítóképezdétől. Arad. 1880. — A baróti felső népiskolától. Sz-Udvarhely. 1880.

Jelen számunkkal, a mely a szerkesztő távolléte miatt késett, veszik t. olvasóink az 1880-ki évfolyam címlapját és foglalatját.

Nyom. Stein J. erd. muz.-egyt. könyvtárus az ev. ref. főtán. betűivel.